

ნომადი ბართაია

ქართულში შემოსული აღმოსავლური
შორისდებულები ი. ბრიშაშვილის "ქალაქური
ლექსიკონის" მიხედვით

1997 წელს, საარქივო მასალაზე დაყრდნობით, რუსუდან კუსრაშვილმა გამოაქვეყნა იოსებ გრიშაშვილის "ქალაქური ლექსიკონი", რომელიც მდიდარია აღმოსავლური ლექსიკით. ამჯერად ჩვენ დავინტერესდით მასში მოცემული აღმოსავლური წარმოშობის შორისდებულებით.

არიქა

არიქა — სიტყვის მასალაა. არიქა, წყალი და სხვა. არიქა, ჩქარა! — შორისდებული, რომელიც იხმარება სიჩქარეში ასაქეზებლად (ი. გრიშაშვილი, 1997).

არიქა[თ]! — სავანგაშო ძახილი საშველად, მისახმარებლად, გასაფრთხილებლად და სხვ. (ქეგლ).

არიქა მომდინარე ჩანს არაბულ-სპარსული ლექსებიდან **حرکت** (**harakat**), რომლის მნიშვნელობებია: 1. მოძრაობა; 2. წასვლა; 3. მანერა... (ხ. ბარანოვი, 1957, ი. რუბინჩიკი, 1983).

ეტყობა, ქართულ ენაში ამ ლექსიკურმა ერთეულმა შორისდებულის მნიშვნელობა მიიღო.

აფერუმ

აფერუმ — 1. ხმა მოწონებისა: ვაშა, ბრავო... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

აფერუმ — [სპ.] შორისდებული; გამოხატავს მოწონებას — ყოჩაღ! ბარაქალა! (ქეგლ).

აფერუმ სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **أفرین** (**afarin**). მისი მნიშვნელობაა — 1. შორისდ. ყოჩაღ! კარგია! ბრწყინვალეა!; 2. ქება (ი. რუბინჩიკი, 1983).

აფსუს

დანანება, "აფსუს, დრო შეიცვალა" (ზ. ჭიჭინ., ნიკ. ბარათ., 1985, გვ. 26). "აფსუს, ტაია შელიას შეგირდო" (კ. გამსახ., "დიონისოს ლიმილი", 1925, გვ. 187) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

აფსუს! შორისდებული; გამოხატავს დანანებას. მითითებულია, რომ **აფსუს**-ი (დასანანი) არის სპარსული წარმოშობის (ქეგლ).

სპარსულად **აფსუს** იწერება და იკითხება ასე — **سوسفا** (**afsūs**). მისი მნიშვნელობებია 1. შორისდ. ვაიმე! ოჰ! სამწუხაროა! 2. სინანული (ი. რუბინჩიკი, 1983).

ბარაქალა

ბარაქალა — ყოჩაღ! (არაბულად დალოცვა ყოფილა: ღმერთმა გაკურთხოს!). "კარგათა სთქვი, ბარაქალა!... შექებითი სიტყვა - ყოჩაღ! ვაშა!" (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ბარაქალა — [არაბ.] შორისდებული; გამოხატავს მოწონებას, წაქეზებას — ყოჩაღ! ვაშა! (ქეგლ).

ქართულ ენაში არის ხატოვანი თქმა **ბარაქალა დედაკაცი** შემდეგი მნიშვნელობით: ყოჩაღი, ხელგამომავალი, ხელფურჩი, გამრჯე (თ. სახოკია, 1979).

ბარაქალა არაბული წარმოშობის შორისდებულია — **بارك الله (bârak Allah)** მნიშვნელობით — “გაკურთხოს ღმერთმა”, რომელიც შედგება ორი ელემენტისგან — **بارك (bârak)** — კურთხევა და **الله (Allah)** — ღმერთი (ხ. ბარანოვი, 1957).

ანალოგიური ფორმითა და შინაარსით ეს შორისდებული შესულია სპარსულ ენაში.

ბასტა

ბასტა — ამ სიტყვას თულუხჩები ხმარობდნენ, როცა თულუხი წყლით აევსებოდათ... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის ზმნა **بستن (bastan)** — 1. დაკეტვა; 2. აკრძალვა; ლიკვიდაცია; 3. მიბმა; 4. გადახვევა. მისგან ნაწარმოებია ნამყო ღროის მიმღეობა **بسته (baste)** — დაკეტილი... (ი. რუბინჩიკი, 1983).

ამჟამად, რომ **ბასტა** მომდინარეობს სპარსული სიტყვიდან — **بسته (baste)**, რომელიც ქართულში შორისდებულად არის დამკვიდრებული.

ზაჰრუმალა

ზაჰრუმალა — **ზაჰრი** სპარსულად “შხამს” ნიშნავს და **მარ** — “გველს” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ეს სიტყვა გვგვდება შემდეგი ფორმებით: **ზანრუმა, ზანრუმალ, ზანრუმალა** და განმარტებულია ასე — [სპ.] შორისდებული. არგადარჩენა! სიკვდილი (ითქმის წყველად...) (ქეგლ).

ზაჰრუმალა მომდინარეობს სპარსული რთული სიტყვიდან **زهرمار (zahremâr)** მნიშვნელობით — “გველის შხამი” (**زهر /zahr/** — “შხამი”, **مار /mâr/** — “გველი”) (ი. რუბინჩიკი, 1983).

ფონეტიკური პროცესი ასეთი ჩანს: **ზაჰრემარ- > ზაჰრუმარ- > ზაჰრუმალ- > ზაჰრუმალა.**

ქალაქურ ლექსიკონში ცალკეა მოცემული **ზაჰრუმალა**-ს შემდეგი ფონეტიკური ვარიანტები: **ზაჰრუმარი** და **ზანრუმანი.**

ზაჰრუმალას ქართულში შორისდებულის სახე მიუღია.

ზურნა

ზურნა — 1. არაბულად **სურნა** ნიშნავს იერიქონის საყვირს... ჩვენში **ზურნა** ეწოდება მთელ დასს; **ზურნა** ჩამოჰგავს კლარნეტს, გამოჭრილია ლერწმისაგან, იხმარებოდა ბრძოლის დროსაც და ლითონისაგან კეთდებოდა... მითითებულია, რომ არის არაბული სიტყვა (ი. გრიშაშვილი, 1997).

საბას განმარტებით, “**ზურნა** სხვათა ენაა, ქართულად სტვირი ჰქვიან” (ს.ს. ორბელიანი, 1991).

ზურნა — [სპ.] აღმოსავლური ჩასაბერი საკრავი ერთგვარი. ეტყვიან ვისმე თავმომაბეზრებელი ტირილის, ყვირილის და მისთ. შემთხვევაში (ქეგლ).

სპარსულ ენაში ზურნა — **زورن** (zürnâ) არის შემდეგი ფონეტიკური ვარიანტებით: **زرن** (zornâ), **سرن** (sornâ) და **سرنای** (sornây). მისი მნიშვნელობებია: სტივრი; სალამური (ი. რუბინიჩი, 1983).

ამ სიტყვის ქეგლ-ისეული განმარტება რომ განვავითაროთ, მეგრულში არის გამოთქმები: **ვაი, სი დო ზურნა!** (**ვაი, შენ და ზურნა!**); **ზურნა სი!** (**ზურნა შენ!**) და სხვა, სადაც **ზურნა** უარყოფით კონტექსტშია მოცემული.

ქართული სმენისთვის თავომამბეზრებელი ხმის გამო **ზურნას** ქართულში უარყოფითი ემოციის გამოხატველი შორისდებულის სახე მიუღია.

მაშალახ

მაშალახ — იღებდა ალახს. “...**მაშალახ!** — იძახდნენ მუსულმანები” (ივ., 1981 წ., № 133). “ქების შესმა” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

მაშალახ მომდინარეა არაბულ-სპარსული კომუნიკაციური ერთეულიდან — **ما شاء الله** (mâšâ'allah), რომლის მნიშვნელობებია: 1. შორისდ. ყოჩაღ! 2. გათვალის საწინააღმდეგო ფორმულაა (ბ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინიჩი, 1983).

მაშალახ-ი იდენტური ფორმითა და შინაარსით არის თურქულ ენაში (**maşallah**) (თურქ.—რუს. ლექსიკონი, 1977).

ქართული **მაშალახ**-ის ფონეტიკური იდენტურობა თურქულ **maşallah**-თან ქართულში მის თურქულის გზით შემოსვლაზე მიუთითებს.

ფაჰა

ფაჰა — “სიტყვის მასალა სიამოვნების დროს” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის გაკვირვების გამოხატველი შორისდებული **ბ** (**bah**) და მისი გაორმაგებული ფორმა — **ბ-ბ** (**bah-bah**) მნიშვნელობით — საოცარია! ყოჩაღ! შესანიშნავია! (ი. რუბინიჩი, 1983).

სავარაუდოა, შორისდებული **ფაჰა**, ბაგისმიერთა (**ბ/ფ**) მონაცვლეობითა და ბოლოში **ა** ნმოვნის განვითარებით, მომდინარე იყოს სპარსული შორისდებულიდან — **ბ** (**bah**).

შაბაშ

შაბაშ — 1. შექება. 2. საჩუქარი, ქორწილში დედოფლის ცეცის დროს რომ გროვდება. 3. ყველიერის ყენის გასამრჯელო. 4. მუშაობის გათავება (**ავაშაბაშე** — მუშაობას მოვრიჩი), საქმის ბოლო დასრულება... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

შაბაში (სპ.) ქორწილში (ღვინში) მოცეკვავის ან მემუსიკეთა სასარგებლოდ შეგროვილი ფული (ქეგლ).

საბა ამ შორისდებულს ინდური წარმოშობისად მიიჩნევს: **შაბა-შაბა** (**შაბა-შაბაშ**) — ინდოთა ენითა იტყვიან მოსაწონი-მოსაწონი (ს.ს. ორბელიანი, 1991).

შაბაშ შემდეგი სპარსული რთული სიტყვიდან მომდინარე შორისდებულია — **شباب** (**šâbâš**). მისი მნიშვნელობებია: 1. ფული, წვრილმანი გასამრჯელო (მუსიკოსების, მომღერლების, მოცეკვავების და სხვა); 2. შორისდ. ყოჩაღ! ბრწყინვალეა!... (ი. რუბინიჩი, 1983).

სპარსული — **شباب** (**šâbâš**) მომდინარეა სპარსული ასევე რთული სიტყვიდან **شباب** (**šâbâš**). იგი შედგება ორი ელემენტისგან: **شاد** (**šâd**) — მხიარული და **بند** (**bâš**) — **بندان** (**bûdan**) — ყოფნა ზმნის აწმყო დროის ფუტე.

შაბაშ-ი ჯერ კიდევ “ვეფხისტყაოსანში” გვხვდება: “გლახ, დაგივლია, არ ჰნახავ, **შაბაშ** მართალსა ბჭობასა (901/1).

რაც შეეხება **შაბაშის** “ქალაქურ ლექსიკონისეულ” მეოთხე განმარტებას (მუშაობის გათავება...) მას სპარსულ ენასთან არაფერი უნდა ჰქონდეს საერთო. ქეგლ-ის მიხედვითაც იგი არა სპარსულიდან, არამედ ებრაულიდან არის მომდინარე.

ხაბარდა

ხაბარდა — 1. განზე ჩამოდექი, ჩამომეცალე, გზა მომეცი. “მას ეხლაც სახლიდან სახლზე გაუბრუნდა თვალები და სხვადასხვა სანახაობით გატაცებულ თავისთავი დაავიწყდა — ხაბარდა, ხაბარდა! — ძლივს გაავიწყდა მას მეეტლემ” (პ. ლორია, “ბედნ. დედა”, 1941 წ., №12). ამ სათაურით წერილიც კი აქვს მოლაყბეს ცისკარში (1960 წ., №6, გვ. 134); 2. კრინოლინი. ძვ. თბილისის აივნიდან ჩამოვარდა რვა თვის ორსული ქალი, რომელსაც “ხაბარდა” ეცვა და გადაარჩა. **ხაბარდა** გაიბერა პარაშუტივით... **ხაბარდიანი კაბა** იყო განიერი კაბა, რომლის ქობაც მავთულის რკალზე იყო გაკეთებული... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხაბარდა — [არაბ.-სპ.] 1. მეეტლეებისა და მისთ. შეძახილი. ჩამოდექი, გადადექი გზიდან. 2. (საუბ.) იგივეა, რაც კრინოლინი (ქეგლ). ქალაქურ მეტყველებაში “**ხაბარდას**” ორი შინაარსობრივი დატვირთვა ჰქონია: 1. **გზა მომეცი...** და 2. **განიერი კაბა**.

როგორც თ. სახოკია აღნიშნავს, “ძველ თბილისში ყოველ ნაბიჯზე გაისმოდა ეს სიტყვა (ხაბარდა ნ. ბ.) ქუჩებში, როცა უნდოდათ მეორე, პირდაპირ მომავალი, განსაკუთრებით ცხენიანი ან ურმიანი გზიდან ჩამოეცილებინათ. სურათხატოვნად იხმარებოდა, როცა უნდოდათ მეტოქისთვის ეთქვათ: ვერას დამაკლებ, ტყუილად ნუ მოდიხარ ჩემს წინააღმდეგო” (თ. სახოკია, 1979).

ხაბარდა მომდინარეობს სპარსულ ნიდაგზე წარმოშობილი არაბულ-სპარსული ჰიბრიდული სიტყვიდან **خابردار (xabardâr)**, რომლის მნიშვნელობებია: 1. საქმეს გაცნობილი; 2. სამხ. სმენა! 3. შორისდ. ფრთხილად! ეი! (ი. რუბინიკი, 1983).

خابردار (xabardâr) შედგება ორი ელემენტისაგან არაბ. **خبر (xabar)** — ამბავი და სპარს. **دار (dâr)** — **داستان (dâstan)** — ქონა, ყოლა ზმნის აწმყო დროის ფუძე. ქართული **ხაბარდას** პირველი განმარტება (განზე ჩამოდექი, ჩამომეცალე, გზა მომეცი), რომელიც გამაფრთხილებელი შინაარსის მატარებელია, შინაარსობრივად ემთხვევა სპარსული **خابردار (xabardâr)**-ის მესამე განმარტებას (სმენა! ფრთხილად! ეი!), რომელიც წარმოადგენს შორისდებულს.

რაც შეეხება **ხაბარდას** მეორე მნიშვნელობას (განიერი კაბა), მსგავსი განმარტება ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში არ დასტურდება. როგორც ჩანს, შორისდებულში ქართულში შეიძინა ნომინაციური დატვირთვა. ეს სემანტიკური გადააზრება, ალბათ, ასოციაციითაა მოტივირებული. განიერკაბიანი ქალის გავლა, ეტყობა, იწვევდა გზის მიცემის ასოციაციას.

ჰალა-ჰალა

ჰალა-ჰალა — ვა, **ჰალა-ჰალაა!** — ამბობენ. “საქვეყნოდ სიბრძნის შეძენა არ არის **ჰალა-ჰალაო** (აკაკი, გაზ. “მელანის ოინები”), მანგრე **ჰალა-ჰალად** ვინ დაიჭერს ხელში” (აკაკი, ივ., 1840 წ. №2, გვ. 25) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჰალა არაბულ-სპარსული ლექსემაა — **حالا (hâlâ)** შემდეგი მნიშვნელობებით: ახლა, ამჟამად (გაფაროვი, 1976), საიდანაც სასაუბრო სპარსულში მიღებულია გამოთქმა **حالا-حالا (hâlâ-hâlâ)**. მისი მნიშვნელობაა — 1. ასე ჩქარა. მაგ., ეს საქმე ასე **ჰალა-ჰალად** ვერ დამთავრდება; 2. ჯერაც (ი. რუბინიკი, 1983).

როგორც ჩანს, “ქალაქური ლექსიკონისეული” შორისდებული **ჰალა-ჰალა** მომდინარეა სპარსული **حالا-حالا (hâlâ-hâlâ)**-დან.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. ბარანოვი, 1957 — Баранов Х., Арабско–русский словарь, Москва, 1957.
- ი. გრიშაშვილი, 1997 — ი. გრიშაშვილი, “ქალაქური ლექსიკონი“, საარქივო მასალა გამოსაცემად მოამზადა რუსულადან კუსრაშვილმა, თბ., 1997.
- თურქ.-რუს. ლექსიკონი, 1977, — Турецко–русский словарь, Москва, 1977.
- ს.ს. ორბელიანი, 1991 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბ., 1991.
- ი. რუბინჩიკი, 1983 — Персидско–русский словарь, под редакцией Ю. Рубинчика, Москва, 1983.
- თ. სახოკია, 1978 — თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ., 1979.
- ჭეველ, 1986 — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული. თბ., 1986.

NOMADI BARTAIA

ON SOME ORIENTAL BORROWED INTERJECTIONS IN GEORGIAN ACCORDING TO I. GRISHASHVILI'S "URBAN DICTIONARY"

In 1997 Rusudan Kusrashvili published “Urban Dictionary” based on the archive materials of Ioseb Grishashvili’s works. The “Urban Dictionary” is replete with Oriental words. Among them the entries comprise some interjections that the Georgian language adopted through Persian; these lexical units are the following:

ariqa – apparently stemming from the Arabic-Persian lexeme تكرح (harakat), meaning: 1. movement; 2. going; 3. manner...(Barnovi 1957; Rubinchik 1983). Very likely this word developed a meaning of an interjection in Georgian.

aferin - [Persian . افران (âfarin)], interjection, expressing praise, approvement, Bravo!

afsus - [Persian سوسف (afsûs)], “regret”; expressing regret. The publication indicates of its Persian origin.

baraqala - Interjectin of Arabic origin: بللا كراب (bârak âllah), meaning – god bless you; the word is composed of two elemnts: كراب (bârak)- blessing, and الله (âllah) – the god (Barnovi 1957).

basta – entered into the Georgian usage as an interjection from the Persian word بست (baste).

zahrumala - stems from the Persian compound زهرام (zahremâr) meaning زهر /zahr/, venom and رام /mâr/, snake (Rubinchik 1983). Phonetical process looks as follows: zahreman -> zahrumar -> zahrumal -> **zahrumala**. “Urban Dictionary” gives other variants additionally as **zahrumari**, and **zakhrumani**.

zurna – 1. In the Arabic language **surna** means *Jericho Trumpet*... **zurna** resembles clarinet; it is cut out from reed or made of metal (Grishashvili 1997), and was also used in the battlefield. Persian has the following phonetic varieties of

zurna: انرز (zornâ), انرس (sornâ) and ج انرس (sornây). Its meanings are: *salamuri* and *stviri* (folk flutes) (Rubinchik 1983).

mashala – comes from an Arabic-Persian communicative unit **هللا عاشام** (mâšâ'allah), meaning: 1. Interj. Bravo! 2. A spell pattern against 'eyeing' (Barnovi 1957; (Rubinchik 1983). Phonetic coincidence of the Georgian **mashala** with Turkish **mašallax** indicates its entrance through Turkish.

Paha – in Persian it is an interjection expressing 'surprise'. **هب** (**bah**) and its duplicated form - **هب-هب** (**bah-bah**), with the meaning – Gosh! Bravo! Amazing! (Rubinchik 1983).

shabash – 1. praise. 2. present collected during wedding dance for bride. 3. fee for a masker performer of the equinox /shrovetide festival. 4. completion of the task/work. E.g. **a-va-shabashe v/t.** 'I have finished the work up.'... (Grishashvili 1997).

The paper also discusses: **shabashi** (Persian), شاباش (**šâbâš**), **khbarda** [Arabic-Persian] زابردخ (**zabardâr**), **hala-hala** - Arabic-Persian lexeme **الاح** (**hâlâ**).